

Яровой Т.С.

Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

Дабіжа В.В.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ORCID ID: 0000-0002-7000-4635

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу проблематики прогнозування кризових ситуацій, в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України. Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів дозволяє визнати актуальність проблеми дослідження прогнозування кризових явищ, що набуває особливої гостроти в умовах війни в Україні.

В ході дослідження узагальнено підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до прогнозування кризових явищ. Зазначено, що важливою складовою попередження кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці України, є своєчасний і ефективний моніторинг їх виникнення й розвитку.

Деталізовано ряд факторів, що відіграють важливу роль у прогнозуванні кризи, таких як «інкубаційний період» та інерція розвитку кризового явища (що дуже помітно на прикладі демографічної кризи в Україні), координація діяльності держави у галузі безпеки й оборони, фактор часу (що включає в себе як актуальність інформації, так і її оперативність).

Наголошено, що окремої уваги, в контексті прогнозування кризових ситуацій, заслуговує феномен хронотопу, що обумовлено потребою часо-просторової прив'язки численних фактів, подій і явищ, які в своїх причинно-наслідкових зв'язках призводять до кризової ситуації.

Зазначено, що ключовою складовою механізму прогнозування та попередження кризових ситуацій можна вважати раціональну кадрову політику, як у галузі державного управління сил безпеки (та їх матеріально-технічного забезпечення) в цілому, так і в галузі кризового прогнозування. Адже для успішного моніторингу кризових ситуацій необхідні відповідні фахівці, які зможуть якісно виконувати поставлені завдання. Підготовка таких фахівців має передбачати освоєння ними інформації з численних галузей знань та принципів аналітичного мислення.

Акцентовано увагу на потребі оптимізації добору та підготовки кадрів, як у галузі безпеки в цілому, так і в галузі кризового прогнозування.

Ключові слова: державне управління; механізми державного управління, сили безпеки; система технічного забезпечення; прогнозування; кризові ситуації; природа кризових ситуацій; прогнозування кризових ситуацій.

Обґрунтування актуальності обраної теми дослідження. Останній рік наша держава і суспільство перебувають в стані війни. Необхідність захищати себе, серед іншого, обумовлює потребу переосмислення ряду базових концептів, перегляду існуючих підходів до понять безпеки, звичних для мирного часу і не прийнятних (а подеколи й відверто шкідливих) для часу воєнного. Так, зокрема, саме в умовах воєн, інших видів конфліктів, зростає не лише кількість кризових явищ, але

й увага до них, як з точки зору політичного керівництва держав, так і з точки зору науки. І хоча проблематика кризових явищ досліджується в різних умовах, саме в умовах війни вона набуває особливого значення.

Самі по собі, кризові явища є звичними й неодноразово досліджуваними. Проте, не так часто науковці звертають увагу не лише на подолання наслідків криз, чи на протидію їм в процесі розгортання, але й на прогнозування кризових станів

та зрештою – формування алгоритму дій, спрямованого на упередження (за неможливості повноцінного уникнення кризи).

Зазначене обумовлює надзвичайну актуальність дослідження проблематики прогнозування кризових ситуацій, зокрема і в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематику природи та специфіки кризових ситуацій, зокрема і в контексті національної безпеки, а також окремі моменти прогнозування кризових явищ, уже досліджували у своїх працях численні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Дж. Майерс (Meyers) Дж. Холуша (Holusha), С. Буз (S. Booth), С. В. Белай, Т. П. Гудзь, О. Г. Денисюк, О. Ю. Дерев'янку, В. В. Єлманов, Л. О. Лігоненко, В. А. Ліпкан, Н. В. Ляшенко, М. М. Медвідь, Г. П. Ситник, О. Л. Хитра, З. Є. Шершньова, О. В. Ярошенко та ін.

Однак, висока динаміка суспільних процесів, обумовлена, в тому числі, війною в Україні, вимагає формування комплексного підходу до прогнозування кризових ситуацій в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Метою дослідження виступає узагальнення уявлень стосовно прогнозування та протидії кризовим ситуаціям, в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Основний зміст дослідження. Проблематика прогнозування та попередження кризових станів впливає з самої природи кризи, зонайменше – в контексті її тлумачення фахівцями в галузі безпекознавства та законотворцем. Зокрема, у тексті Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» кризовою ситуацією вважається «крайне загострення протиріч, гостра дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні» [1]. Настільки широке визначення, звісно ж, піддається певній критиці наукової спільноти. Водночас, воно містить доволі цікаве змістовне наповнення, адже коли йдеться про дестабілізацію середовища, це означає порушення його стабільності, певними факторами, які можна передбачити. Інша ж складова – «загострення протиріч», взагалі відкриває колосальні можливості для прогнозування кризових ситуацій. Наявність протиріч притаманна більшості суспільних процесів, водночас, не завжди ці протиріччя мають потенціал до значного загострення, а отже не всі протиріччя можуть призвести до кризової ситуа-

ції. Ті ж, які здатні спровокувати такі наслідки, не лише можуть, але й повинні бути враховані фахівцями у галузі прогнозування криз.

Наступний момент, обумовлений вже зазначеним, пов'язаний з необхідністю відслідковування інформації про факти, події, явища, які можуть бути пов'язані з уже наявними протиріччями в тих чи інших сферах суспільних відносин. При цьому, така інформація повинна бути не лише оперативною, але й об'єктивною та достовірною. По суті, мова йде про невинний моніторинг інформації за ключовими напрямками та подальший її аналіз на предмет потенціалу загроз стабільності.

Відтак, чи не найважливішою складовою попередження кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці України, є своєчасний і ефективний моніторинг їх виникнення й розвитку. При цьому, важливу роль відіграє ряд факторів, таких як «інкубаційний період» та інерція розвитку кризового явища [2]. Яскравим прикладом кризового явища з довготривалим інкубаційним періодом є демографічна криза в Україні. Її витoki беруть свій початок з голодомору 1931–1933 років та Другої світової війни. Вже тоді можна було спрогнозувати майбутнє катастрофічні зміщення статеві-вікової піраміди населення, на чому акцентували увагу численні фахівці. В подальшому ж, знаковим моментом став 1993 рік, коли населення України, сягнувши пікового показника в 52 млн. осіб почало невинно знижуватися [3]. Коли сьогодні заходить мова про неоптимальне співвідношення між кількістю працюючих та пенсіонерів, або про низький мобілізаційний потенціал української молоді (що надзвичайно важливо в умовах тривалої війни), варто зважити, що ми маємо вкрай мало людей віком 20–35 років саме тому, що в 90-х роках було колосальне падіння народжуваності.

Про нинішню кількість населення нашої країни судити складно. Перепис населення стане необхідним процесом відразу після закінчення війни, оскільки від кількості й розміщення населення залежить, у тому числі, процес оновлення реєстру виборців, що передусє будь-яким виборам в Україні. Однак нагальним є питання, чому безпекові фахівці всіх рівнів десятиліттями ігнорували демографічну кризу? І що коїться з цим питанням сьогодні? Адже навіть виправлення ситуації з низькою народжуваністю (ще є дуже складним завданням), з огляду на інерцію демографічних процесів, дасть результати в кращому випадку за 10–15 років. Прогнози ж експертів ООН щодо населення нашої країни на 15, 20, 25 років є дуже

сумними [4]. Демографічна криза є комплексною, і рядом своїх проявів стосується саме галузі національної безпеки. Водночас, наведений приклад дозволяє усвідомити роль вчасного прогнозування (або ж його відсутності) кризових явищ, для яких характерна велика інерція.

Окремої уваги, в контексті прогнозування кризових ситуацій, заслуговує феномен хронотопу. У загальному значенні хронотоп (від грецьких слів *χρόνος* «час» і *τόπος* «місце») – універсальне поняття, яке означає нерозривний взаємозв'язок просторових та часових відношень. В науці ж хронотоп характеризує властиву події (однорідній низці подій або стану суб'єкта) просторово-часову визначеність, оформленість, завершеність [5, 702]. Саме до хронотопу, як інструменту узагальнення ключових дискурсів концепції геостратегії звертається В. А. Ліпкан, в ході дослідження методології теорії геостратегії [6]. Використання ж хронотопу в контексті прогнозування криз, обумовлено потребою часо-просторової прив'язки численних фактів, подій і явищ, які в своїх причинно-наслідкових зв'язках призводять до кризової ситуації.

Кожна кризова ситуація має тривалу передісторію. Почасти – ніби й не пов'язану безпосередньо з галуззю, в якій розгортається криза. Так, поширення торгівлі криптовалютою призвело до посилення її створення (крипто майнінгу), що своєю чергою збільшило попит на електроенергію (переважно- теплової генерації), і як наслідок – почало справляти вплив на викиди діоксиду вуглецю (тобто – на глобальне потепління) [7]. Якою мірою на початку процесу було можливо передбачити всі наслідки зростання крипто майнінгу (у тому числі – екологічні)? Дане питання є риторичним. Більш важливим є питання, чи відповідні органи взагалі займалися таким прогнозуванням? І чи повинна держава якщо не організувати чи очолювати, то бодай координувати таку діяльність?

Вітчизняна дослідниця О. Л. Хитра, вивчаючи питання реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України, зосереджує свою увагу на проблемах утворення сил безпеки, як підсистеми сектора безпеки й оборони, що забезпечує виконання завдань із питань подолання кризових ситуацій, які загрожують національній безпеці України. Серед ключових проблем, нею виділено саме проблему координації діяльності держави у секторі безпеки й оборони та, відповідно, перерозподілу повноважень між вказаними підсистемами з урахуванням рівня кризової ситу-

ації [8]. Таким чином, координація діяльності держави у галузі безпеки й оборони, може вважатися вагомою складовою ефективного прогнозування кризових станів. Особливої гостроти це питання набуває в контексті матеріально-технічного забезпечення сил безпеки, оскільки без належної координації складно уявити собі його ефективну реалізацію навіть в теорії.

Фактор часу також є вагомою складовою прогнозування кризових станів. Фактор часу включає в себе як актуальність інформації, так і її оперативність. Водночас, вкрай важливо, в гонитві за оперативністю не жертвувати достовірністю. Як зазначають з цього приводу В. В. Єманов, С. В. Белай, К. О. Споришев, аналізуючи особливості технічної розвідки, «пошук техніки органами технічної розвідки на сьогоднішній день проводиться візуально, на відкритій місцевості. У тому числі – із застосуванням БПЛА. Важливим показником технічної розвідки є час на пошук пошкодженої автобронетанкової техніки та визначення її стану. Скорочення часу на пошук пошкодженої автобронетанкової техніки дозволить підвищити ефективність проведення технічної розвідки» [9]. Тобто скорочення часу на пошук пошкодженої бронетехніки є вагомим фактором, але візуальна її фіксація вимагає деталізації. Прискорення процесу може вести до помилок операторів БПЛА, а отже – не завжди буде доцільним. Особливо ж гостро це відчувається у контексті прогнозування кризових явищ. Оперативність у цій сфері важлива саме стосовно критичних моментів. У більшості ж випадків більш значущою є достовірність даних.

Варто звернути увагу й на таку особливість кризових станів як потенційні позитивні наслідки. Британських дослідники кризових явищ Дж. Майерс (Meyers) і Дж. Холуша (Holusha), в ході аналізу історії окремих бізнес-проектів, виокремлюють відверті переваги кризових ситуацій для системи в цілому, відносячи до них: «народження героїв», як нових, прогресивних лідерів; прискорення процесу організаційних змін (реструктуризації), на які керівництво не надто охоче йде у звичайних, стабільних умовах; усвідомлення й визнання існуючих проблем, які раніше навіть не озвучувалися; оптимізацію кадрової політики; реалізацію нових (революційних) стратегій; орієнтацію на системи раннього попередження в майбутньому; нові конкурентні переваги (здатності й можливості) після кризи [10]. Але, звісно, галузь національної безпеки відрізняється від корпоративних відносин. І для того щоб криза в

галузі національної безпеки могла мати позитивні наслідки, державі потрібно, щонайменше, вийти з неї (і бажано – не в критичному стані).

Ще однією важливою складовою механізму прогнозування та попередження кризових ситуацій є кадрова. Адже для успішного моніторингу кризових ситуацій необхідні відповідні фахівці, які зможуть якісно виконувати поставлені завдання. На практиці такі фахівці, звісно ж, найчастіше залучаються з інших галузей безпеки, а подеколи – й інших, не надто суміжних з безпекою (не перший погляд) галузей знань. Крім того, у деяких випадках є доцільним залучення вузькоспеціалізованих фахівців, які можуть надати консультацію з питань, що можуть становити загрозу, чи навпаки цій загрозі запобігати. Такий підхід, в цілому, виправдовує себе, хоча й має окремі системні недоліки. Серед іншого – щодо секретності. Та більш важливо, що для залучення вузькоспеціалізованого фахівця (який може дійсно посприяти вирішенню проблеми з максимальною ефективністю), потрібна не лише політична воля керівництва (яка може бути відсутньою чи недостатньою, з об'єктивних чи суб'єктивних причин), але й передусім – розуміння природи проблеми, що дозволяє визначити потребу в залученні відповідної особи.

Варто зауважити, що питання професійної підготовки фахівців з моніторингу кризових ситуацій вже озвучувалося вітчизняними дослідниками. Зокрема, С. В. Белай, М. М. Медвідь, О. О. Пархоменко, в рамках дослідження теоретико-методологічних та практичних засад розроблення професіограми фахівців з моніторингу кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці України, присвятили чимало уваги саме деталізації складових такої підготовки, виокремивши як об'єктивні характеристики діяльності (завдання, соціально-психологічні функції, результати праці), так і суб'єктивні характеристики (професійно-рольові характеристики, професійно важливі та психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності) [11]. Звісно, дослідниками не вдалося охопити всього спектру проблем підготовки відповідних фахівців, але їх праця є вкрай важливою та може бути взята за основу для розробки більш комплексної кадрової політики, у тому числі – підготовки кадрів.

У даному контексті знову доречно згадати про хронотоп, оскільки він чудово проявляє себе і в освітньому вимірі, зокрема – в ході підготовки майбутніх фахівців моніторингу кризових ситуацій. Наведений підхід вже використовував

В. В. Ровний, який в ході дослідження проблематики підготовки фахівців з сільськогосподарського дорадництва акцентував увагу на потребі сформувати «адаптаційну модель глобального інформаційно-освітнього простору, яка динамічно розвивається і являє собою локалізований у просторі чотирьохмірний інформаційно-освітній хронотоп, що спадкуючи атрибути інформаційного й освітнього просторів, постійно змінюється й оновлюється з перебігом часу» [12]. Адже як уже зазначалося, саме часо-просторова координатна система дозволяє сформувати у фахівців раціональне уявлення як про причини та передумови формування кризових ситуацій, так і про їх причинно-наслідковий взаємозв'язок. Та, окрім цього, сам процес підготовки фахівців також логічно вписується в механізм хронотопу.

Кадрова проблема як у галузі безпеки в цілому, так і в галузі кризового прогнозування, ймовірно є ключовою, і заслуговує не лише уваги з боку керівництва, але й задіяння фахівців у таких галузях як економіка, географія, екологія, право, енергетика, менеджмент, логістика, психологія тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особлива гострота кризових явищ в умовах війни, привертає дедалі більше уваги до проблематики прогнозування криз та протидії кризовим станам. При цьому важливою складовою попередження кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці України, є своєчасний і ефективний моніторинг їх виникнення й розвитку.

Важливу роль, в контексті прогнозування криз, відіграє ряд факторів, таких як «інкубаційний період» та інерція розвитку кризового явища (що дуже помітно на прикладі демографічної кризи в Україні), координація діяльності держави у галузі безпеки й оборони, фактор часу (що включає в себе як актуальність інформації, так і її оперативність).

Окремої уваги, в контексті прогнозування кризових ситуацій, заслуговує феномен хронотопу, що обумовлено потребою часо-просторової прив'язки численних фактів, подій і явищ, які в своїх причинно-наслідкових зв'язках призводять до кризової ситуації.

Ключовою складовою механізму прогнозування та попередження кризових ситуацій можна вважати раціональну кадрову політику. Адже для успішного моніторингу кризових ситуацій необхідні відповідні фахівці, які зможуть якісно виконувати поставлені завдання.

Кадрова проблема, як у галузі державного управління сил безпеки (та їх матеріально-

технічного забезпечення) в цілому, так і в галузі лише уваги з боку керівництва, але й задіяння кризового прогнозування зокрема, заслуговує не фахівців у різних галузях знань.

Список літератури:

1. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР *Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : *Міжрегіональна Академія управління персоналом*, 2021. 304 с. Бібліогр. в кінці розділу.
3. Населення України. *Державна служба статистики України*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. World Population Prospects 2022. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. URL: <https://population.un.org/wpp/>
5. В. Лук'янець. Хронотоп // *Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис*, 2002. 742 с.
6. Ліпкан В. А. Методологія теорії геостратегії: дискурсивний аналіз. Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття: міжнародна наукова конференція. 29 липня 2022 рік. Черкаси, Україна. *МЦНД* С. 192–195.
7. Climate And Energy Implications Of Crypto-Assets In The United States. September 2022. *The White House*. Washington. 46 p.
8. Хитра О. Л. Реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України, як детермінанта сучасної держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. Серія ПРАВО. Випуск 51. Том 2. С. 50–54.
9. Єманов В. В., Белай С. В., Споришев К. О. Інформаційно-аналітичний метод підвищення ефективності технічної розвідки підрозділів технічного забезпечення національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2022. Вип. 1 (39). С. 104–110. URL: <http://znp.nangu.edu.ua/article/view/263376/259653>
10. Ляшенко Н. В. Причини виникнення, функції та вплив кризових явищ на управління підприємством. *Ефективна економіка*. № 2, 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=958>
11. Bielai S. V., Medvid M. M., Parkhomenko O. O. Theoretical, Methodological and Practical Bases for Creating Job Description of Crisis Assessment Experts in Terms of State Security of Ukraine. *Science and education*. 2017. №7. P. 44–49.
12. Ровний В. В. Господарсько-правове регулювання сільськогосподарського дорадництва в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, *МАУП*. 2018. 237 с.

Yarovi T.S., Dabizha V.V. FORECASTING AND PREVENTION OF CRISIS SITUATIONS AS A TOOL OF STATE MANAGEMENT OF THE SYSTEM OF MAINTENANCE SUPPORT OF THE SECURITY FORCES OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the problems of forecasting crisis situations, in the context of state management of the system of technical support of the security forces of Ukraine. Analysis of research by foreign and domestic authors allows us to recognize the relevance of the problem of forecasting crisis phenomena, which becomes especially acute in the conditions of the war in Ukraine.

The research summarizes the approaches of domestic and foreign scientists to forecasting crisis phenomena. It was noted that an important component of preventing crisis situations that threaten the state security of Ukraine is timely and effective monitoring of their occurrence and development.

A number of factors that play an important role in crisis forecasting are detailed, such as the “incubation period” and the inertia of the development of the crisis phenomenon (which is very noticeable on the example of the demographic crisis in Ukraine), the coordination of the state’s activities in the field of security and defense, the time factor (which includes itself as the relevance of information and its efficiency).

It is emphasized that, in the context of forecasting crisis situations, the chronotope phenomenon deserves special attention, which is due to the need for time-space binding of numerous facts, events and phenomena, which in their cause-and-effect relationships lead to a crisis situation.

It is noted that a rational personnel policy can be considered a key component of the mechanism of forecasting and prevention of crisis situations, both in the field of state management of security forces (and their material and technical support) as a whole, and in the field of crisis forecasting. After all, for the

successful monitoring of crisis situations, appropriate specialists are needed, who will be able to perform the assigned tasks efficiently. The training of such specialists should involve their assimilation of information from numerous fields of knowledge and principles of analytical thinking.

Attention is focused on the need to optimize the selection and training of personnel, both in the field of security in general and in the field of crisis forecasting.

Key words: *public administration; mechanisms of state administration; the security forces; technical support system; prognostication; crisis situations; the nature of crisis situations; forecasting crisis situations.*